

В. ДОМАНИЦЬКИЙ.**МАРКО ВОВЧОК ПРО КУЛІША.**

Року 1905 вийшла книжка Л. Ф. Пантелєва „Изъ воспоминаній прошлаго“, в якій один розділ (XVII. „Основа“) присвячено петербурьським „Основянам“. Чимало в тих згадках про Українців перекручено та прибільшено, бо з усього знати, Пантелєєв стояв від українського гуртка осторонь і як що й доводило ся йому з ним стикати ся, то тільки випадково¹⁾. Тим то, коли спомини Пантелєєва про петербурьських Українців зявили ся в „Русскихъ Вѣдомостяхъ“ (там вони вперше друковали ся, і хотім вже вийшли осібною книжкою), то Марко Вовчок (М. А. Маркович), яка завжди читала сю газету, добачивши в споминах Пантелєєва де-які недоладности, написала лист до редакції з своїми поправками, але лист той, очевидно, не був висланий — так і лишив ся в брульоні, писаному на швидку. Д. Лобач-Жученко, дружина покійної Марії Олександровни, був такий ласкавий, що скопіював і переслав нам той лист, який і подаємо тут в перекладі на українську мову.

„Шановний Добродію, пане Редакторе! Дозвольте звернути ся з проханням дати [місце] в вашій газеті отсій замітці з приводу споминів д. Пантелєєва, що зявили ся в „Русскихъ Вѣдомостяхъ“. Безперечно, д. Пантелєєв бував у редакції „Основи“ дуже молодим хлопцем, бо инакше він звернув би увагу не тільки на те, в якому порядку сідали коло Костомарова, та хто коло нього крутив ся („юлиль“), але й на суть розмов (гадати, що Костомаров говорив нічого не варті дурниці, було б вже занадто наївно) і бував він рідко, бо инакше він зауважив би таку помітну особу („величину“), як Антоній Сова. На підставі його згадок можна думати, що дуже тоді молодий Пантелєєв не бував, а тільки побував разів дватри, розпитав ся де-кого про де-що і на сій основі подає тепер читачам свої спомини, — аджеж читачі нї на що так не накидають ся, як на спомини про хоч трохи видатних осіб, особливо на спомини про їх „прегрѣшенія и слабости“.

„Беру спомини д. Пантелєєва не на те, щоб відповідати власне йому, а торкаюсь їх через те, що слідом за Пантелєєвим, який зневажливо висміяв П. А. Куліша (анекдот про козака Кузьменка),

¹⁾ Докладна редензія М. К. на книжку Пантелєєва уміщена була в „Новій Громаді“, 1906, III, 148—152.

мені вже не раз доводилося чути, як багато де-хто, з легким серцем, колуналися в пам'яті покійного.

„Важко за моральний обов'язок вяснити, як я розумію, особу того, чиї кращі літа проминули в безнастанній праці на рідній ниві. Як би не гірко було нам за його пізніші збочення з давнього почесного шляху, все ж минулу плідотворну роботу, що зробила своє, забувати не можна. Тим паче, що як я глибоко переконана, в останні літа свого життя П. А. Куліш був людина [не]нормальна, постійно ажитована, що легко простежити по його листуванню.

„Знайомість моя з П. А. К. не була така довгочасна, щоб ми могли разом зісти пуд соли, але вона припала на час тяжкого морального „потрясенія и испытанія“, [він] явився без машкари, висловлювався не кричачись. З багатьома в своєму гуртку він був в так званих приятних відносинах, але приятелів підпускав до себе тільки в певному віддаленні, а друзів у нього не було. Єдина близька та довірена особа у нього був К.¹⁾, якого він звав своїм вірним списом. Уже в той час (на початку 1860 р.) його чимало помяло життя, він був злісний, нервовий та мав в собі зачатки пізнішого психоза, але енергії, любови до свого діла було ще багато. І була се, не вважаючи на силу ран, що його боліли, людина чиста, палкий робітник і оден з кращих синів свого краю.

„Обертаюсь до особи, яка подавала мені факт, що найхарактерніші листи покійного до людей з високим становищем замовчують і мабуть вони так таки й не побачать світу — листи, які ніби то непохитно доводять, що він усім готовий був пожертвувати ради значної та корисної посади, — той факт, що він пішов на ганебну службу в Польщі. В той час шляхи наші розійшлися, і звістці про урядованне в Польщі довго не хотілося вірити. Він про те не прилип до сеї корисної служби, як В. М. Б—ський²⁾, який і вишукав сю службу і витяг з неї, що там слід було (і в якого про те не кинуто ані одного камінця), а покинув її і оселився на хуторі. Навіть, як припустити, що Куліш міг продати ся, то тільки психозом можна пояснити його дивні, не помірковані („неравсчитливое“) відносини до народа, яке привело до того, що селяне підпалили його обійсте. Тільки психозом можна пояснити той жах в його листах пізніших часів, що челядь його обікраде, дрібязкове хоробливе підозрінне, як би не впасти жертвою сеї ненадлої, па-

1) Каменецький — див. листування з ним Куліша в „Кіевск. Стар.“, 1898 р. В. Д.

2) Василь Білозерський, редактор „Основи“, зять Куліша. В. Д.

жерливої челяди. Се відчуває і сим мучить ся Куліш народолюбець! Чим як не психозом, пояснити його злорадний лист (з Варшави до Бандури) з приводу можливости „віддячити Ляхам“, що чули його палку, прегарну промову про благо сполучення народностей¹⁾. Так, се тяжка психічна хвороба, — инакше не можна пояснити сумної загадки.

„Що ж до того, що замовчують листи, то коли таке замовчування справді є — можна тільки пожалувати. Чи будуть вони на похвалу, чи на ганьбу — вони однаково бажані, бо могли б вияснити постать небіжчика. Можна пожалувати, що доси десь переходять ся („находяться подь спудомъ“) його листи до Є. И. К—свой (його першої любови, що пережила півтора десятка літ), до панни М—ць 1858—59 рр. (пізнійш Т—ська), М. А. М.²⁾ (1860—62). Сі листи може б кинули світло на внутрішній перелом та на процес пізнішого психоза, що обернув народолюбця, який не зазнав щастя, в нещасного автора „Хуторних недогарків“.

„Тільки в одній статі з приводу „Хут. Недогарків“ є натяк на психічну хворобу. Пише, очевидно, захоплений цївавистію, а разом з тим видає болотом у те, за що страждав, вважав кращим, дорогим — в народ“.

Далі Марко Вовчок оповідає про оден сумний епізод в житті петербурської громади — про дівчину Марусю, яку вивіз з України один художник, звів її та й кинув. Пантелеєв згадує про „недоумївающее впечатленіє“, яке робила на сторонніх людей на вечерницях „Основи“ „нїкая дїва Маруся“. Марко Вовчок оповідає докладнійше про сю нещасливу сестру Шевченкової „Катерини“, яку, до речі сказавши, звівечив і довів до передчасної смерти не хто инший, як художник Ченстаховський, той самий, що з Петербурга аж до Канева провадив тіло Шевченка і, отдаючи рідній землі заступника покриток та байстрят необутих, в тій урочистій хвилі наглядів гарну дівчину і незабаром пустив її покриткою. Чи може буди більша наруга над свіжою могилою апостола, і великого учителя — з боку... кого ж? Одного з найкращих, здавало ся, учеників! Та сьому епізодови незабаром присвячу я спеціальну замітку.

¹⁾ В оригіналі внизу примітка: „Отвѣтъ на рѣчь Савы по поводу предк. М. В.“ В. Д.

²⁾ Сама Марія Олександр. Маркович. Де-що про відносини Куліша до неї знаємо з листів Куліша до Каменецького, що видрукував покійний А. Лаваревський у „Київській Старині“ р. 1898, але видрукував він з купюрами та задержаннем, на жаль „тайны прекрасной незнакомки“. Можна пожалувати на ту завадто дискретну редакцію, тим більше, що навряд чи збереглись оригінали тих листів. В. Д.